

УДК 371.3:811

Т. В. Шиян,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського)

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті виокремлено та охарактеризовано компоненти міжкультурної комунікативної компетенції студентів та їхнє формування у процесі вивчення дисципліни "Англійська мова". Здійснено аналіз методу моделювання, його виховного та дидактичного потенціалу у формуванні міжкультурної комунікативної компетенції студентів гуманітарних спеціальностей. Акцент зроблено на інтегративній властивості моделювання, що поєднує спостереження, експеримент, цінності та наміри в організації практичних дій студентів. Визначено етапи впровадження методу моделювання у навчально-виховний процес та надано приклади його практичної реалізації на заняттях з англійської мови.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетенція, моделювання, цінності, ставлення, патерни поведінки.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво та безпрецедентна мобільність людських ресурсів призвели до посилення взаємодії між представниками різних культур, які налагоджують економічні, соціальні, наукові тощо зв'язки між різними країнами. Намагання уникнути непорозумінь між учасниками міжкультурної взаємодії на тлі їхніх мовно-культурних розбіжностей спричинило необхідність переосмислення ролі мовної освіти, зокрема, англійської мови у системі фахової підготовки. Сьогодні відбувається поступова зміна акценту з комунікативного підходу у викладанні англійської мови на міжкультурний. Якщо метою першого є формування комунікативної компетенції, то другий висуває на перший план формування міжкультурної комунікативної компетенції.

Аналіз досліджень і публікацій. Міжкультурна компетенція розглядається як одна з ключових у межах компетентнісного підходу в підготовці сучасних фахівців. Поняття "компетенція" дослідники О. В. Овчарук, О. Я. Савченко, О. І. Пометун та інші визначають як надпредметні (міжпредметні) знання та навички, здатність особистості здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно вирішувати проблеми у професійному, діловому, побутовому спілкуванні [1]. Велика кількість наукових досліджень, що виконані на межі лінгвістики, культурології та методики викладання іноземних мов, мають за об'єкт дослідження саме міжкультурну комунікативну компетенцію, яка пов'язана з оволодінням багатствами світової та вітчизняної культурних традицій, цінностями минулого у зв'язку із сьогоденням, формуванням цілісної картини світу та історичної свідомості [2; 3].

Формування міжкультурної комунікативної компетенції пов'язують із вторинною соціалізацією, формуванням мовної картини світу, поняттям мовного коду тощо [4; 5].

У коло питань, пов'язаних із формуванням міжкультурної компетенції, потрапляють і проблеми культурних розбіжностей між людьми – представниками різних культурних традицій. Для полегшення взаємодії між ними пропонуються концепції та моделі успішної соціокультурної адаптації, створюються програми інтеркультурного навчання. Більшість розробок у цьому напрямі належать американським та західно-європейським дослідникам (Л. Самовар, Р. Портер, Е. МакДаніел, Е. Роджерс, Т. Стейнфат та інші) [6] і базуються на аналізі культурних систем за різними параметрами (індивідуалізм та колективізм, маскулінізм та фемінінізм тощо), встановленні кореляцій між ними та певними культурними проявами.

Досліджуючи сутність міжкультурної комунікативної компетенції, автори наголошують на її багатокомпонентній структурі та різномірних проявах, зокрема, на ролі свідомості, мислення та ставлення, які обумовлені культурою та виявляються у комунікативних діях (Р. Дж. Абдрахманова) [7]; на триєдності лінгвосоціокультурної, поведінкової та тезаурусної компетенцій у її структурі [5: 14], що виявляється у використанні лінгвістичних засобів у відповідності до мовних норм, уявлення про особливості поведінки у різних ситуаціях міжкультурної взаємодії та знання семантики слів та понять, які відображають культурні розбіжності.

У контексті нашого дослідження ми спираємося на визначення С. Ю. Ніколаєвої та І. Ф. Соболевої, які характеризують міжкультурну комунікативну компетенцію як "сукупність здібностей, умінь, знань, установок та якостей особистості, які дозволяють їй успішно й адекватно спілкуватися іноземною мовою у ситуаціях міжкультурного спілкування різних типів з урахуванням мовних зовнішніх соціокультурних і внутрішніх ситуативних факторів" [4: 18].

Актуальним, звідси, є питання характеристики особистісних якостей студентів гуманітарних факультетів, виокремлення типових ситуацій, в яких вони можуть опинитися у своїй професійній діяльності під час міжкультурної комунікації.

Метою нашого дослідження є проаналізувати виховний та дидактичний потенціал моделювання як методу формування міжкультурної комунікативної компетенції; охарактеризувати компоненти міжкультурної комунікативної компетенції студентів гуманітарних спеціальностей та їхнє формування на матеріалі дисципліни "Англійська мова".

Викладення основного матеріалу. "Комунікативна компетенція" як наукове поняття є досить складним для наукового аналізу, оскільки його важко концептуалізувати та виміряти. Комунікативна компетенція – це соціальна оцінка того, як добре людина може взаємодіяти з іншими. Така компетенція залежить від контексту та міжособистісних стосунків.

Компетентна міжособистісна комунікація має результатом типи поведінки, які вважаються прийнятними, тобто дії тих, хто спілкується, відповідають очікуванням та вимогам ситуації. Прийнятна комунікація означає, що люди використовують символи та коди, які від них вимагає ситуація. Компетентна міжособистісна комунікація має також результатом типи поведінки, які є ефективними у досягненні мети. Задоволення від спілкування або виконання певного завдання у спілкуванні є прикладами успішного досягнення мети комунікації.

Міжкультурна комунікативна компетенція виявляється, зрештою, у міжособистісному спілкуванні, з різницею у тому, що її учасники є представниками різних культур. У контексті нашого дослідження важливо визначити сутність та структурні компоненти міжкультурної комунікативної компетенції, щоб чітко уявляти спрямованість методів її формування.

Аналіз досліджень проблеми [5-9] засвідчив, що міжкультурна комунікативна компетенція є багатокомпонентною структурою, до складу якої входять знання, мотиви та дії. Лише єдність когнітивного, мотиваційного та поведінкового компонентів дозволяє досягнути міжкультурної компетенції.

Когнітивний компонент означає володіння інформацією про людей, оточення (контекст), норми доречності, які існують у певній культурі. Цей компонент включає також загальнокультурні знання та спеціальні знання. Перші означають розуміння міжкультурних комунікативних процесів взагалі, безвідносно до певної культури, усвідомлення того, що культурний досвід є різним априорі; останні означають розуміння того, що робить певну культуру унікальною, знання культурних патернів, які домінують у ній. Важливим для нашого дослідження є твердження про те, що істотним елементом цього компоненту є знання про власну культурну систему [9: 70]. Так, дослідники Murgon W. Lustig, Jolene Koester вважають, що, якщо люди здатні розуміти та інтерпретувати події та досвід власної культури, вони, ймовірно, будуть відбирати альтернативні інтерпретації та моделі поведінки, які є найбільш прийнятними та ефективними для взаємодії з представниками іншої культури.

До цього компоненту міжкультурної комунікативної компетенції ми також включаємо основні складові іншомовної компетенції, а саме належний рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, словникового запасу, правил правопису і вимови, словотворення і побудови речень іноземної мови. До складу когнітивного компоненту входить і соціолінгвістична компетенція як розуміння доречності використання мовного коду і вміння його застосовувати у різних контекстах (опис, повідомлення, переконання, запит тощо).

Мотиваційний компонент включає емоційні асоціації, які особистість має, коли вона очікує або власне бере участь у міжкультурній взаємодії. Цей компонент пов'язаний з емоційною сферою, і охоплює також ставлення, цінності, емоційні реакції. Почуття розглядаються не як думки, а фізіологічна реакція на них та на досвід спілкування. Почуття радості, напруги, здивування, збентеження, розслабленості, задоволення – це приклади емоцій, які супроводжують міжкультурну комунікацію. Почуття означають ще й загальну сприйнятливність інших культур та ставлення до певної культури та її представників. Важливим елементом мотиваційного компоненту є готовність пережити невпевненість.

Наміри як елемент мотиваційного компоненту обумовлюють вибір у процесі міжкультурної взаємодії. Наміри це цілі, намагання, плани, бажання, які фокусують та спрямовують поведінку. Наміри знаходяться під впливом стереотипів, які особистість має про людей з інших культур, оскільки стереотипи звужують розуміння та зменшують вибір поведінки, які особистість готова розглядати. Наприклад, якщо особистість розпочинає міжкультурну комунікацію, маючи негативне уявлення про культуру іншого, їй буде важко сформулювати точні інтерпретації поведінки, яку вона спостерігає.

Поведінковий компонент означає фактичний вияв моделей поведінки, які вважаються доцільними та ефективними. Важливими з точки зору нашого дослідження є такі елементи поведінкового компоненту як дискурсивна спроможність – здатність поєднувати окремі речення у зв'язний текст, використовуючи для цього синтаксичні та стилістичні засоби, а також здатність використовувати вербальні і невербальні засоби комунікації.

На відміну від іншомовної комунікативної компетенції, міжкультурна комунікативна компетенція завжди залежить від контексту, від обставин комунікативного акту, а комунікант є медіатором між культурами, мовною особистістю, яка вивчає іншу мову як іноземну.

Хоча міжкультурна комунікативна компетенція нерозривно пов'язана з мовною освітою, лінгвісти та методисти лише нещодавно почали розглядати її як основне завдання у викладанні іноземних мов. Це

поняття більш ґрунтовно вивчається у межах прикладної лінгвістики, втім воно продовжує традицію комунікативного підходу у викладанні мов, оскільки міжкультурна комунікація має відношення до мовних аспектів комунікації, таких як дискурс, контекст, соціокультурні аспекти, вона відкидає інструментальне та поверхневе використання іноземної мови.

Міжкультурна комунікативна компетенція студентів гуманітарних спеціальностей розглядається нами як вміння здійснювати ефективну професійну діяльність в іншокультурному середовищі, обирати адекватні патерни поведінки на основі усвідомлення загальних та відмінних ознак культур, способів їх мовного та немовного вираження в умовах професійного дискурсу.

У процесі фахової підготовки, формування міжкультурної комунікативної компетенції студентів гуманітарних факультетів відбувається, зокрема, у процесі вивчення таких дисциплін, як культурологія, історія, політологія, філософія, соціологія тощо. Усі ці дисципліни впливають на формування компонентів міжкультурної комунікативної компетенції, втім на заняттях з іноземної мови, які мають лише практико-орієнтовану спрямованість, формування цих компонентів відбувається більш комплексно.

Зважаючи на сутність міжкультурної комунікативної компетенції, її компонентну структуру, ми вважаємо, що найбільш ефективним методом її формування є моделювання.

Моделювання у педагогічній діяльності сьогодні є одним із шляхів удосконалення її методичних основ і забезпечує її відповідність передовим ідеям вітчизняної науки. Метод моделювання є інтегративним, він дозволяє поєднувати в процесі вивчення явища (об'єкта) експеримент з побудовою логічних абстракцій. Моделювання неможливе без спостереження, пізнання, експерименту, що позитивно для формування когнітивного компоненту міжкультурної компетенції, коли студенти активно засвоюють інформацію про об'єкт.

У дослідженнях з проблем моделювання визначається, що його важливим елементом є проектування [10]. На відміну від моделювання, яке може поширюватися і на минулий досвід з метою його більш глибокого розуміння, проектування спрямоване на створення моделей планованих (майбутніх) процесів та явищ. У контексті формування міжкультурної комунікативної компетенції це має значення у тому сенсі, що студенти вже під час фахової підготовки мають можливість передбачити певні ситуації, в яких вони можуть опинитися у своїй майбутній професійній діяльності. Відображення або відтворення цих ситуацій сприяє якнайкращому засвоєнню матеріалу, отриманню нових знань. Проектування і моделювання пов'язані з організацією практичних дій, у ході виконання яких ефективно формуються цінності, ставлення, наміри, іншими словами, відбувається формування мотиваційного компонента міжкультурної комунікативної ситуації.

Ефективність моделювання залежить від того, наскільки створювана модель відповідає реальному соціокультурному середовищу, в якому вона функціонуватиме. Задля адекватності, повноти і точності у моделюванні бажано використовувати матеріал, який стосується культури, що засвоюється. Наприклад, студенти гуманітарних факультетів сьогодні часто залучені до міжкультурного діалогу, коли вони беруть участь у міжнародних освітніх програмах, приватно відвідують іншомовну країну. Фактичні знання, які студенти отримали під час міжкультурної взаємодії, можуть бути основою для формування культурної обізнаності для інших студентів. Хоча такий досвід реального міжкультурного спілкування залишається недоступним для більшості студентів нашої країни, вони можуть вивчати культурні артефакти, наявні у мережі Інтернет, засобах масової інформації, літературі тощо.

На заняттях з англійської мови моделювання відбувається поетапно і має триступеневу структуру: підготовка, власне моделювання та зворотній зв'язок. На етапі підготовки застосовуються елементи формального викладання, коли відбувається впровадження або активізація лексичного матеріалу з теми; власне моделювання передбачає інтерактивну участь у вирішенні проблеми, а також подальшу роботу, що випливає з моделювання – звітування, обговорення рішень тощо. Все це дає можливість проаналізувати як мовний матеріал, так і його змістовне наповнення.

Наприклад, вправа "Guess who is coming for dinner?", яка заснована на однойменному кінофільмі (1967 р.), передбачає читання текстів для ознайомлення з ситуацією та рольову гру, в якій кожен виконує свою роль. У рольовій грі беруть участь декілька команд, у кожній з яких роль "іншого" відводиться або хлопцю з іншого культурного чи релігійного середовища, або людині в інвалідному візку. Таким чином, ідентифікуються потенціальні кандидати для дискримінації. Звідси, важливим етапом моделювання є завершальний, де відбувається зворотній зв'язок, коли учасники обговорюють проблему, розповідають про свої відчуття від побаченого, про почуття від "зіграної" ролі та про те, які висновки вони зробили. Практика застосування такого типу вправ свідчить, що студенти охоче залучаються до цієї діяльності, незалежно від їхнього рівня володіння мовними навичками. Бажання висловити власну точку зору та неможливість зробити це не інакше, як англійською мовою, змушує студентів активізувати свої іншомовні комунікативні вміння.

Наступним прикладом застосування методу моделювання є виконання вправи "Sharing a flat". На етапі підготовки студентам пропонується прочитати інформацію про чотириох студентів з різних країн (Англії, Бразилії, України та Бангладеш), які разом винаймають квартиру. Перед етапом власне

моделювання студенти обговорюють, які проблеми можуть виникнути через різницю між їхніми культурами та які правила спільного проживання необхідно встановити, щоб не образити жодного з чотирьох. Власне моделювання – це групова діяльність, в якій кожен виконує роль консультанта, який виступає від імені співмешканців квартири. На завершальному етапі відбувається обговорення прогнозованих проблем та пошук оптимального рішення.

Таким чином, у процесі моделювання студенти мають можливість активізувати мовленнєві навички, поповнити запас активної та пасивної лексики, а також адекватно інтерпретувати отриману інформацію, робити висновки з власного досвіду. Усе це позитивно впливає на формування усіх компонентів міжкультурної комунікативної компетенції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, міжкультурна комунікативна компетенція є багатокомпонентним утворенням, що включає знання, мотиви, цінності та поведінку особистості. Ефективність методу моделювання у процесі формування міжкультурної комунікативної компетенції визначається його інтегративністю та етапністю впровадження на заняттях.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань, пов'язаних з формуванням міжкультурної комунікативної компетенції студентів. Актуальною залишається проблема її змісту та структури, гендерних аспектів її формування, подальший аналіз взаємодії мови і культури, проблеми, пов'язані із формуванням "вторинної мовної особистості".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
2. Алмазова Н. И. Формирование межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в экономическом вузе [Электронный ресурс] / Н. И. Алмазова. – Режим доступа : http://elibrary.finenc.ru/materials_files/izv/IzvSPbUEF2003_3_C132_143_s.pdf.
3. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков : дисс. ... д-ра. пед. наук : 13.00.02 / В. П. Фурманова. – Москва, 1994. – 475 с.
4. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : [курс лекцій] / [за ред. С.Ю. Николаєвої]. – К. : Ленвіт, 2011. – 344 с.
5. Плужник И. Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / И. Л. Плужник. – Тюмень, 2003. – 29 с.
6. Samovar L. Communication between cultures Canada / L. Samovar, R. Porter, MacDaniel. – Wadsworth, 2009. – 496 p.
7. Абдрахманова Р. Дж. Условия формирования межкультурной коммуникативной компетентности обучающихся [Электронный ресурс] / Р. Дж. Абдрахманова. – Режим доступа : http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/Conferences/detail.php?ELEMENT_ID=2267.
8. Дівінська Н. А. Інноваційні аспекти формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів художнього профілю / Н. А. Дівінська // Горизонти образования. – № 2 (32). – 2011. – С. 128–132.
9. Lustig M. Intercultural competence : interpersonal communication across cultures / M. Lustig, J. Koester. – Pearson Education, 2010. – P. 57–72.
10. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и ... неопределенность / А. Н. Дахин // Стандарты и мониторинг. – № 4. – 2002. – С. 22–26.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kompetentnisnyy pidkhd u suchasniy osviti : svitovyy dosvid ta ukrains'ki perpektyvy [Competence Approach in the Contemporary Education : the World's Experience and Ukrainian Perspectives] / [pid zag. red. O. V. Ovcharuk]. – K. : "K.I.S.", 2004. – 112 s.
2. Almazova N. I. Formirovaniye mezhkulturnoy kompetentnosti pri obuchenii inostrannomy yazyku v ekonomicheskom vuze [The Formation of Intercultural Competence in the Process of Foreign Language Teaching in the Establishments of Higher Economic Education] [Elektronnyy resurs] / N. I. Almazova. – Rezhym dostupu : http://elibrary.finenc.ru/materials_files/izv/IzvSPbUEF2003_3_C132_143_s.pdf.
3. Furmanova V. P. Mezhkulturnaya kommunikatsyya i kulturno-yazykovaya pragmatika v teorii i praktike prepodavaniya inostrannykh yazykov [Intercultural Communication and Language Pragmatics in the Theory and Practice of Foreign Language Teaching] : diss. ... d-ra ped. nauk : 13.00.02 / V. P. Furmanova. – Moskva, 1994. – 475 s.
4. Metodyka formuvannya mizhkul'turnoyi inshomovnoyi komunikativnoyi kompetentsiyi [Methodology of Cross-Cultural Foreign Communicative Competence Formation] : [kurs lektsiy] / [za zag. red. S. Yu. Nikolaevoyi]. – K. : Lenvit, 2011. – 344 s.
5. Pluzhnik I. L. Formirovaniye mezhkulturnoy kommunikativnoy kompetentsii studentov gumanitarnogo profilya v protsesse professional'noy podgotovki [Formation of Intercultural Competence of Humanities Students in the Process of their Professional Training] : aftoref. diss. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01 / I. L. Pluzhnik. – Tyumen', 2003. – 29 s.
6. Samovar L. Communication between cultures Canada / L. Samovar, R. Porter, MacDaniel. – Wadsworth, 2009. – 496 p.

7. Abdrakhmanova R. Usloviya formirovaniya mezhkulturnoy kommunikativnoy kompetentnosti obuchayushchikhsya [The Conditions of the Formation of Students' Intercultural Communicative Competence] [Elektronnyy resurs] / R. Abdrakhmanova. – Rezhym dostupu : http://inlang.linguanet.ru/ScientificWork/Conferences/detail.php?ELEMENT_ID=2267.
8. Divins'ka N. A. Innovatsiyni aspekty formuvannya mizhkul'turnoyi komunikativnoyi kompetentnosti studentiv vyshchikh navchal'nykh zakladiv khudozhniogo profilu [Innovative Aspects of the Intercultural Communicative Competence Formation of Students Majoring in Arts in Higher Educational Establishments] / N. A. Divins'ka // Gorizonty obrazovaniya [Horizons of Education]. – № 2 (32). – 2011. – S. 128–132.
9. Lustig M. Intercultural competence : interpersonal communication across cultures / M. Lustig, J. Koester. – Pearson Education, 2010. – P. 57–72.
10. Dakhin A. N. Pedagogicheskoe modelirovanie : sushchnost, effektivnost ineopredelennost [Pedagogical Modeling : Essence, Effectiveness and Uncertainty] / A. N. Dakhin // Standarty i monitoring [Standards and Monitoring]. – № 4. – 2002. – S. 22–26.

Матеріал надійшов до редакції 25.09. 2013 р.

Шиян Т. В. Моделирование как метод формирования межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарных специальностей в процессе изучения английского языка.

В статье выделены и охарактеризованы компоненты межкультурной коммуникативной компетенции студентов и их формирование в процессе изучения дисциплины "Английский язык". Осуществлен анализ метода моделирования, его воспитательного и дидактического потенциала в формировании межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарных специальностей. Акцент делается на интегративных свойствах моделирования, которое объединяет наблюдение, эксперимент, ценности и намерения в организации практической деятельности студентов. Определены этапы внедрения метода моделирования в учебно-воспитательный процесс и представлены примеры его практической реализации на занятиях по английскому языку.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетенция, моделирование, ценности, отношения, паттерны поведения.

Shyyan T. V. Simulation as the Method of the Formation of Humanities Students' Intercultural Communicative Competence in the Process of English Language Learning.

International collaboration and unprecedented mobility of human resources resulted in the increased cultural, economic, social interaction between representatives of different cultures. To avoid the cultural misunderstanding between the participants of interaction there is a need for reinterpreting the role of the language education in the system of graduate training. Today there happens a shift from the communicative approach in the language teaching to intercultural one. The first one is focused on the communicative competence as its main object; the latter is concerned with the formation of the intercultural communicative competence. Researchers highlight the multicomponent structure of the intercultural communicative competence, namely the role of thinking, attitudes and behavior that are conditioned by culture and triunity of values, language and behavior which shows itself in the choice of linguistic means and patterns. So, intercultural competence consists of cognitive, motivational and behavioral components. Cognitive component includes the information about people, their cultural context together with the linguistic code of its representation; motivational component involves emotional associations, expectations, values and attitudes; behavioral component means the realization of behavior patterns which are considered accepted and efficient. The article looks into the educational and instructional potential of simulation as the means of the formation of humanities students' intercultural communicative competence. The stages of introduction of simulation method into the educational process are defined and examples of its practical realization at the lessons are given.

Key words: intercultural communicative competence, simulation, values, attitudes, behavior patterns